

ve 2008 baskılarıyla birlikte de neşredilmişdir) adlı eserler nisbet edilmekle birlikte neşredenlerin de belirttiği gibi (A. Rip-pin, s. 43; Hâtîm Sâlih ed-Dâmin, s. 9; Mustafa Mahmûd el-Ezherî, s. 22) her iki eserin de ona nisbeti şüphelidir. Ancak erken dönemde yazılan nâsih ve mensuha dair eserlerde (meselâ bk. Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm, s. 359; Nehhâs, bk. bibl.) Züh-rî'ye birçok atıf yapılması onun bu konu-da eser telif etmiş olması ihtimalini güç-lendirmektedir. Zühri'ye izâfe edilen, "Fu-kaha en fazla nâsih ve mensuh hadisleri belirleme konusunda zorlanır" sözü de (Ze-hebî, *A'lamü'n-nübelâ*, V, 346) kendisi-nin bu konuya iyice âşına olduğunun işa-retidir. Zühri'nin fıkıhta olduğu gibi akaid konularında da re'yi benimsemediği an-laşılmaktadır. Kur'an ve hadislerin inanç-la ilgili tartışmalara konu edilmesine karşı çıkar; kavranması güç hadislerin yorum-lanmadan rivayet edilmesi gerektiği ka-naatindedir. Meselâ, "Zina eden kişi o es-nada mümin değildir" rivayeti hakkındaki görüşü sorulduğunda, "Hadisleri size ulaştığı gibi insanlara ulaştırın, bu ne an-la-ma gelir diye sormayın" cevabını vermiş-tir (a.g.e., V, 343, 346). Zühri ayrıca kade-re imanı tevhid akidesinin bir gereği gibi görmüş ve tevhide inandığı halde kadere inanmayanların tevhid anlayışının bozuk olduğunu belirtmiştir. Fesahat alanında da benzersiz sayılan Zühri, Ömer b. Abdülâ-zîz ve Mûsâ b. Talha b. Ubeydullah ile bir-likte dönemin en fasih konuşan kişileri ara-sında zikredilmiş, terğib ve terhib konu-larındaki bilgisinin de üst düzeyde bulun-duğu ifade edilmiştir.

Zühri'nin rivayetleri Şuayb b. Ebû Ham-za, Ahmed b. Sâlih et-Taberî, Zühri, Ebû Bekir Muhammed b. Mihrân el-İsmâîlî, Ne-sâî, Ebû Ali el-Mâsercisî ve Hasan b. Ali el-Cevherî gibi muhaddisler tarafından der-lenmiş, İmam Müslim onun teferriid etti-ği râvilerin listesini yapmıştır (İbn Hayr, s. 145; Dârî, s. 340-347). Şuayb b. Ebû Ham-za'nın Zühri'nin nakillerinden oluşturdu-ğu nüshadaki bütün rivayetler Buhârî'nin *el-Câmi'u's-şâhih*'inde yer almaktadır (Necm Abdurrahman Halef, IV, 61). Şu-ayb'ın, vefatından hemen önce talebele-rinin istinsah edip kendisinden rivayet et-meleri için izin verdiği bu nüshanın bir kısmı yayımlanmıştır (nşr. Nâfiz Hüseyin Hammâd – Nûr el-Hayle, *Mecelletü Câ-mi'ati'l-Ezher bi-Gazze*, XIII [2011], s. 513-562; ayrıca bk. *DîA*, XL, 268). Zühri uzma-nı olarak tanınan Zühri'nin *ez-Zühriyyât* adlı derlemesi de kısmen neşredilmiştir (nşr. Süleyman Saîd Müreyzin, Mekke 1419-

20/1999). Zühri'nin rivayet ettiği hadisle-ri çok bildiğinden dolayı "ez-Zühriyyü's-sagîr" (Küçük Zühri) diye bilinen Ebû Ali el-Mâsercisî (ö. 365/976) bu esere ilâvelerde bulunmuştur (Zehebî, *Tezkiretül-huffâz*, III, 956). Yine Zühri'ye ait olup *ez-Zühriyyât* ile aynı eser olması muhtemel bulu-nan ve *'İlelû hadîsi'z-Zühri, Muhtârât min rivâyâtihî 'ani'z-Zühri, Ehâdisü'z-Zühri* gibi adlarla anılan eserin bir nüsha-sının Zâhiriyye Kütüphanesi'nde yer aldığı (Hadis, nr. 83/10) belirtilmektedir (Necm Abdurrahman Halef, IV, 273-274). İbn Ebû Âsım'a *'İlelû hadîsi'z-Zühri* adlı bir eser nisbet edilmiş (*DîA*, XIX, 423), İbn Kayyim el-Cevzi de Zühri'nin fetvalarının Muham-med b. Nûh tarafından üç cilt halinde derlendiğini bildirmiştir (*'İlâmü'l-muva-kk'în*, I, 23).

Zühri hakkında Süleyman Ubeyd Hâzi-mî (*el-İlmâmü'z-Zühri el-muhaddis*, 1400, Câmîatü'l-Melik Abdülâzîz), Sedat Özçe-lik (*İbn Şihâb ez-Zühri'nin Hayatı ve Ha-disçiliği*, 2001, AÜ Sosyal Bilimler Ensti-tüsü) yüksek lisans; Abdurrahman Hâfiz (*The Life of az-Zuhri and His Scholarship in Quranic Sciences and Hadith and Sun-na*, 1977, University of Edinburgh), Hâris Süleyman ed-Dârî (*el-İlmâmü'z-Zühri ve eše-ruhû fi's-sünne*, Musul 1405/1985) ve Ab-durrahman b. Muhammed Hasan Dem-fû (*Merviyâtü'l-İlmâm ez-Zühri el-Mu'alle fi Kitâbi'l-İlel li'd-Dârekutnî*, I-IV, Riyad 1419/1999) doktora tezi hazırlamışlardır.

BİBLİYOGRAFYA :

Zühri, *el-Megâzi'n-nebeviyye* (nşr. Süheyl Zek-kâr), Dimaşk 1401/1981, neşredenin girişi, s. 7-35; a.mlf., *en-Nâsih ve'l-mensûh* (nşr. Hâtîm Sâlih ed-Dâmin), Beyrut 1408/1988, neşredenin girişi, s. 9; a.e. (nşr. Mustafa Mahmûd el-Ezherî), Kahire 1429/2008, neşredenin girişi, s. 22; Ab-dürrezzâk es-San'ânî, *el-Muşannef* (nşr. Habîbürrahman el-Azamî), Beyrut 1403/1983, V, 313-492; İbn Hişâm, *es-Siretü'n-nebî* (nşr. M. Muh-yiddin Abdülhamîd), Beyrut, ts. (Dârü'l-fikr), III, 27; Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm, *en-Nâsih ve'l-men-sûh* (nşr. Muhammed b. Sâlih el-Müdeyfir), Riyad 1411/1990, bk. İndeks; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ* (nşr. Ali M. Ömer), Kahire 1421/2001, VII, 429-439; Halîfe b. Hayyât, *et-Tabakât* (Zekkâr), s. 454; Fesevî, *el-Ma'rife ve't-târih*, I, 639, 642, 690; Tirmizî, *el-İlel* (nşr. İbrâhim Atve İvaz), İstan-bul 1992, V, 748, 753-754; İbn Ebû Hâtîm, *el-Cerh ve't-ta'dil*, I, 20; VIII, 74-76; Nehhâs, *en-Nâsih ve'l-mensûh* (nşr. Muhammed Abdüsse-lâm Muhammed), Küveyt 1408/1988, tür.yer.; Hâ-kim en-Nisâbü'rî, *Ma'rifetü 'ulûmî'l-hadîs* (nşr. Seyyid Muazzam Hüseyin), Beyrut, ts. (el-Mekte-bü't-ticarî), s. 53-56; İbn Abdülber en-Nemerî, *Câmi'u beyâni'l-ilm* (nşr. Abdurrahman M. Os-man), Kahire 1388/1968, I, 91-92; II, 76-77, 187; Ebû'l-Kâsım İbn Asâkir, *ez-Zühri* (nşr. Şükrullah b. Ni'metullah Kücânî), Beyrut 1402/1982; İbn Hayr, *Fehrese*, s. 145; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân* (Cündin), III, 398; İbn Hallikân, *Vefeyât*, IV, 177-

179; Mizzî, *Tehzibü'l-Kemâl*, X, 152; XXVI, 419-444; Zehebî, *A'lamü'n-nübelâ*, V, 326-350; VII, 188-192, 226; a.mlf., *Tezkiretül-huffâz*, II, 682-683; III, 956; İbn Kayyim el-Cevziyye, *'İlâmü'l-mu-vakk'în*, I, 23; Ebû'l-Fidâ İbn Kesîr, *İhtîşârü 'Ulû-mi'l-hadîs* (nşr. Ahmed M. Şâkir), Beyrut 1994, s. 55; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzibü'l-huffâz*, Bey-rut 1991, V, 180, 284-288, 486; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1747; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, I, 162-163; Kettânî, *er-Risâletü'l-müstetrafe*, s. 4, 106-109; J. Schacht, *The Origins of Muhammadan Jurisprudence*, Oxford 1950, s. 163, 175, 246-247; I. Goldziher, *Muslim Studies*, Albany 1977, II, 44-49; G. H. A. Juynboll, *Muslim Tradition*, Cambridge 1983, s. 158; a.mlf., *Encyclopedia of Canonical Hadith*, Leiden 2007, s. 690-730; Abdülâzîz ed-Dürî, *The Rise of Historical Writing among the Arabs* (ed. ve trc. Lawrence I. Conrad), Princeton 1983, s. 76-121; a.mlf., "İbn Şihâb ez-Zühri ve İslâm Tarih Yazıcılığının Başlamasındaki Rolü" (trc. Casim Avcı), *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 6, Adapazarı 2002, s. 57-76; Hâris Süleyman ed-Dârî, *el-İlmâmü'z-Zühri ve ešeruhû fi's-sünne*, Musul 1405/1985; M. M. Hasan Şür-râb, *el-İlmâmü'z-Zühri: 'Âlimü'l-Hicâz ve's-Şâm*, Dimaşk 1993; Necm Abdurrahman Halef, *İstidrâ-kât 'alâ Târihi't-türâsi'l-Arabî*, Cidde 1422, IV, 42, 61, 273-274; Ammâr Telâvî, *Delilü'r-resâ'ili'l-câmi'iyye fi 'ulûmî'l-hadîsi'n-nebevî fi mu'az-zâmi'l-câmi'âti'l-İslâmiyye hattâ 'âm 2002: el-Münâkaşa ve'l-müseccale*, [baskı yeri ve tarihi yok] (Dârü'l-Belhî – Dârü'l-Beyrûtî), s. 47; Halîl Özkan, *Hicri İlk İki Asırda Farklı Şehirlerde Amel Telakkisi Oluşumunda Sünnet ve Hadi-sin Yeri* (doktora tezi, 2006), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 96-97; Şaban Öz, *İlk Siyer Kaynak-ları ve Müellifleri*, İstanbul 2008, s. 169-195; Talât Koçgöç, "İbn Şihâb ez-Zühri", *AÜİFD*, XXI (1976), s. 51-84; a.mlf., "Zühri", *İA*, XIII, 643-647; M. Lec-ker, "Biographical Notes on İbn Shihâb al-Zuh-ri", *JSS*, XLI (1996), s. 21-63; a.mlf., "al-Zuhri, İbn Şihâb", *EI²* (İng.), XI, 565-566; M. Cook, "The Opponents of the Writing of Tradition in Early Islam", *Arabica*, XLIV/4, Leiden 1997, s. 437-530; H. Motzki, "The Jurisprudence of İbn Şihâb az-Zuhri. A Source-critical Study", *Taquiño*, I/1, Bologna 2000, s. 59-116; Raşit Küçük, "İbn Ebû Âsım", *DîA*, XIX, 422-423; Mücteba Uğur, "i'ilm", a.e., XXII, 72; Mirza Tokpinar, "el-Musannef", a.e., XXXI, 236-237; Mehmet Efendioğlu, "Tedvin", a.e., XL, 268; Bünyamin Erul, "Telif", a.e., XL, 400.

HALİT ÖZKAN

ZÜL

(bk. ZİLLET).

ZÜLÂLİ

(زَلَالِي)

Muhammed b. Hasen Zülâlî-yi Hânsârî (ö. 1025/1616 [?])

İranlı şair.

X. (XVI.) yüzyılın ikinci yarısında doğmuş olmalıdır. Hayatına dair yeterli bilgi yok-tur. Şiirlerinden İsfahan yakınlarındaki Hân-sâr şehrinde doğduğu anlaşılmaktadır. Ken-

ZÜLÂLÎ

disi *Maḥmûd u Ayâz* mesnevisinde adını Muhammed, babasının adını Hasan olarak zikreder. Kaynaklarda Hakîm Zülâfî, Mevlânâ Hakîm Zülâfî, Hakîm-i Hânsârî lakaplarıyla anılır. Safevî dönemi âlimlerinden Mîr Dâmâd diye meşhur Mîr Muhammed Bâkır'ın talebesidir. I. Şah Abbas'ın sarayında melikü's-şuarâ olarak bulundu; hocasını ve Şah Abbas ile veziri Mirza Habîbullah'ı şiirlerinde övdü. Son derece dindard olduğu kaydedilen şair kendi döneminde okutulan ilimlere vâkıftı. Ömrünün sonlarında bir süre Hindistan'da yaşadktan sonra memleketine döndü ve burada vefat etti. Ölüm tarihiyle ilgili olarak kaynaklarda 1016 (1607), 1024, 1031 ve 1037 (1627) yılları da verilmele birlikte, yedi mesnevisinin sonuncusu olan *Maḥmûd u Ayâz*'ı 1024'te (1615) tamamladığı halde mesnevilerini bir külliyyat haline getirme fırsatı bulamadan vefat ettiği göz önünde bulundurulduğunda aynı yıl veya 1025 (1616) yılında öldüğü söylenebilir.

Şiirlerinde Nizâmî-i Gencevî ile Celâleddîn-i Rûmî'yi takip eden ve yenilikçi bir şair diye nitelendirilen Zülâfî'nin *Seb' a-i Seyyâre*'sini *Heft Âşûb* adıyla da anması muhtemelen mesnevi türünde ortaya koyduğu yeniliği vurgulama amacı taşımaktadır. Dönemin yaygın üslûbu sebk-i Hindî'yi mesnevilerinde uygulamış, bu alandaki ustalığını tezkire yazarları da belirtmiştir. Zülâfî yeni terkipler, nâdir kelimeler, güzel tasvirler, zarif ve ince sanatlarla kendine özgü bir üslûba sahiptir. Şiirlerinde çok güzel beyitlerin yanında zayıf beyitlere de rastlanmaktadır. Bu duruma tezkirelerde de vurgu yapılmakta, onun şiirde güçlü bir yeteneği bulunmakla birlikte iyi şiirle kötü şiiri birbirinden ayırt etmeyi pek başaramadığı ve şiirden anlayıp anlamadıklarına bakmadan kendi şiirlerini başkalarının kanaatine göre düzenlediği ifade edilmektedir.

Eserleri. Özellikle mesnevi şairi olarak bilinen Zülâfî kaleme aldığı yedi mesnevisine *Seb' a-i Seyyâre* adını vermiştir; eser *Seb' a-i Zülâlî*, *Heft Seyyâre*, *Heft Genc* ve *Heft Âşûb* adlarıyla da anılır. Zülâfî mesnevilerini Senâî, Nizâmî-i Gencevî, Emîr Hüsrev-i Dihlevî, Ali Şîr Nevâî, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî ve Abdurrahman-ı Câmî gibi şairlerin geleneğini sürdürerek kaleme almış olmalıdır. Hemen hemen eş zamanlı olarak yazdığı mesnevilerini tamamladıktan kısa bir süre sonra vefat ettiğinden bunları bir külliyyat halinde tertip etme fırsatı bulamamış, mesnevileri, şairin arkadaşları olan Şeyh Abdülhüseyn Ke-

Zülâfî'nin *Maḥmûd u Ayâz* adlı eserinin ilk sayfası (Süleymaniye Ktp., Lala İsmâil, nr. 585/2)

merêf ve aynı zamanda esere bir dîbâce yazan dönemin şairlerinden Tuğrâ-yi Meşhedî tarafından düzenlenmiştir. 1. *Hüsn-i Gelûsûz*. Nizâmî-i Gencevî'nin *Maḥzenü'l-esrâr*'ı örnek alınıp "müfteilün müfteilün fâilün" vezniyle yazılan yaklaşık 450 beyitlik tasavvufî bir eserdir ve Şah I. Abbas'a ithaf edilmiştir. 2. *Şu'le-i Didâr*. Mevlânâ'nın *Meşnevî*'siyle aynı vezinde olup (fâilâtün fâilâtün fâilün) yaklaşık 450 beyitlik bu tasavvufî eser "şu'le" adı verilen elli bölüme ayrılmıştır. 3. *Meyḥâne*. 360 beyitten fazla olan mesnevi, Senâî'nin *Ḥadîkatü'l-ḥakîka* adlı mesnevisi göz önünde bulundurularak onun vezniyle (fâilâtün mefâilün fâilün) kaleme alınmıştır. 4. *Zerre vü Hurşîd*. Abdurrahman-ı Câmî'nin *Şubḥatü'l-ibrâr*'ı vezinde (fâilâtün fâilâtün fâilât) yaklaşık 250 beyitlik bu manzume zerre ile güneş arasındaki aşkı anlatan sembolik bir eserdir. 5. *Âzer ü Semender*. *Gül ü Bülbül* adıyla da bili-

nen eser Nizâmî'nin *Leylâ vü Mecnûn*'uyla aynı vezinde olup (mef'ûlû mefâilün fe'ûlün) bu da sembolik bir aşk hikâyesidir. 6. *Süleymannâme*. *Süleymân ü Belkîs* adıyla da anılan yaklaşık 590 beyitlik bu mesnevi de Nizâmî'nin *İskendernâme*'si vezinde (fe'ûlün fe'ûlün fe'ûlün fe'ûl) kaleme alınmıştır ve dönemin rağbet gören aşk hikâyelerinden Süleyman ile Belkîs arasındaki aşkı konu edinmektedir (nşr. Cüreh Bîk Neẓrî, Duşenbe 1996). 7. *Maḥmûd u Ayâz*. Zülâfî'nin en kapsamlı ve en meşhur eseri olup Nizâmî'nin *Hüsrev ü Şîrîn*'i taklit edilerek onun vezinde (mefâilün mefâilün fe'ûlün) kaleme alınmıştır. Şah I. Abbas adına yazılan eser yaklaşık 4700 beyittir ve bir beytinde düşürülen tarihe göre 1001 (1593) yılında yazılmaya başlanmış, 1024'te (1615) tamamlanmıştır. Mesnevinin konusu Gazneli Mahmud'un, kölesi Ayaz'a olan aşkıdır. Eserin çeşitli baskıları yapılmıştır (Leknev 1289; Tahran 1302, 1312, 1321, 1330). Emânullah Ali Askerî, Zülâfî'nin ilk altı mesnevisini İsfahan Üniversitesi'nde doktora tezi olarak neşre hazırlamış (*Taṣṭih-i Meşnevîhâ-yi Zülâlî-yi Hânsârî*, 1374 hş./1995), külliyyatın ilk ilmî neşri ise Saîd Şefîyyûn tarafından gerçekleştirilmiştir (*Külliyyât-ı Zülâlî-yi Hânsârî*, Tahran 1385 hş./2006). Şefîyyûn ayrıca, *Zülâlî-yi Hânsârî ve Sebk-i Hindî: Berresî Câygâh-ı Zülâlî der Şî'r-i Qarn-i Yâzdehum* adıyla bir inceleme kaleme almıştır (Tahran 1387 hş.).

BİBLİYOGRAFYA :

Emîn-i Ahmed-i Râzî, *Heft İklim* (nşr. Cevâd Fâzıl), Tahran, ts. (Kitâbfurûş-yi Ali Ekber İlmî), II, 484-485; M. Tâhîr Nasrâbâdî, *Tezkire-i Nasrâbâdî* (nşr. Vahîd Destgirdî), Tahran 1361 hş., s. 230-234; Lutf Ali Beg, *Âteşkede* (nşr. Hasan Sâdât Nâsîrî), Tahran 1338 hş., III, 1051-1055; Browne, *LHP*, IV, 252; Hânâbâ, *Fihrist*, II, 2309; Abdülhüseyn Zerrînkûb, *Seyrî der Şî'r-i Fârsî*, Tahran 1363 hş., s. 133-134; Safâ, *Edebiyyât*, V, 965-973; Ahmed Emîrî Horâsânî-Haydar Ali Dehmerde, "Ḥakîm Zülâlî-yi Hânsârî", *Neşriyye-i Dânişkede-i Edebiyyât ve 'Ulûm-i İnsânî, Dânişgâh-i Şehîd Bâ Hüner-i Kirmân*, sy. 19, Kirman 1385/2006, s. 17-39; Muhammed Mecûzî, "Aşk-ı Maḥmûd be Ayâz ve Seyr-i Târîḥi ve 'İrfânî İn Destân ez-Âğâz tâ Kenûn", *Âyine-i Mirâs*, sy. 26, Tahran 1383 hş., s. 75-92; P. E. Losensky, "Zülâlî-yi Khwânsârî", *EP*² (İng.), XI, 567.

HİCABİ KIRLANGİÇ

ZÜLÂLÎ HASAN EFENDİ
(ö. 1144/1731)

Patrona İsyani'nın
elebaşlarından olan
İstanbul kadısı
(bk. PATRONA İSYANI).